

Poruchy správania u detí školského veku

Čo sú poruchy správania?

Poruchy správania sú dnes široko chápaným pojmom. V zásade ide o rôznorodé formy neprispôsobivého správania, ktoré majú nepriaznivý vplyv na sociálne vzťahy jednotlivca a na jeho sociálnu adaptáciu. Poruchy správania chápeme z pedagogického hľadiska ako široké, etiologicky rôznorodé spektrum maladaptívneho správania, pričom jednotlivec je rezistentný voči bežnému výchovnému pôsobeniu a jedná sa o trvalejší ráz a prejav osobnosti (Levčíková et al., 2013).

Poruchy správania môžeme charakterizovať ako odchýlku v oblasti socializácie, kedy nie je jedinec schopný rešpektovať normy správania na úrovni zodpovedajúcejmu jeho veku, príp. úrovni jeho rozumových schopností (Vágnerová, 2008). Dieťa sa počas vývinu učí rozlišovať medzi žiaducim a nežiaducim správaním, postupne spoznáva normy, ktoré má dodržiavať a podľa ktorých sa má správať, spočiatku mu v tom pomáhajú jeho rodičia, no neskôr dokáže regulovať svoje správanie aj samé, dokonca aj vtedy, keď ho nikto z dospelých nekontroluje. Dieťa tak za zlé správanie pociťuje vinu a vie aj prečo, samé vie vysvetliť dospelým, čo urobilo zle a nevhodne.

Dieťa, ktoré dodržiava sociálne normy a nemá problém s autoreguláciou, dokáže aj odložiť aktuálne uspokojenie na neskôr, teda rozumie tomu, že nie všetko môžem mať hneď a tak, ako chcem.

O poruchách správania hovoríme vtedy, keď dieťa nerešpektuje sociálne normy v spoločnosti, keď sa neadekvátne správa k ľuďom, teda, keď nedokáže nadväzovať a udržiavať prijateľné sociálne vzťahy, keď mu chýba empatia, keď sa nadmerne zameriava na seba a na uspokojovanie svojich vlastných potrieb, keď za porušenie akýchkoľvek noriem nepociťuje vinu atď. (Vágnerová, 2008).

Poruchy správania u detí školského veku najčastejšie delíme do troch skupín:

1. **špecifické (vývinové) poruchy správania, ktorých prvotnou príčinou nie sú nevhodné sociálne vplyvy (výchova),** ale drobné poškodenia neurologického charakteru, resp. biochemické zmeny CNS, následkom sú poruchy v oblasti emocionálneho vývinu, motoricko-percepčnej oblasti a v rozvoji poznávacích funkcií,
2. **poruchy správania prvotne zapríčinené nevhodnými výchovnými vplyvmi** alebo nedostatočnou či nesprávnou výchovou, ktoré sa prejavujú:
 - problémami v adaptácii na základe nedostatočne utvorených alebo nesprávne utvorených návykov a spôsobilostí (tzv. difcility),
 - asociálnym až antisociálnym postojom a konaním jednotlivca,
3. **iné poruchy správania** (Levčíková et al., 2013).

Difcility v správaní sa môžu u detí prejavovať rôznymi symptómami, resp. rôznymi spôsobmi správania, ako je napr.:

- hyperaktivita, nedisciplinovanosť, pohyblivosť, neprimerané emocionálne prejavy, impulzivnosť, netaktne, nevhodné správanie,
- pasivita, nevšímavosť, ľahostajnosť voči okoliu, slabá vôľa, nadmerná nesmelosť, plachosť,
- nedostatky vnímania, pozornosti, pamäti, psychomotorická nezručnosť, nešikovnosť,
- deštruktívne tendencie v správaní, nerozvinuté alebo nedostatočne rozvinuté vyššie city – estetické, etické, neadekvátne hodnotová orientácia,
- zlé pracovné návyky – pohodlnosť, nezáujem o učenie, nesamostatnosť v konaní, povrchnosť v práci, prelietavosť v činnostiach, nedbalosť, slabé alebo nesprávne rozvinutie záujmov,
- labilita, protikladnosť postojov ako prejav disharmónie osobnostného vývinu, neprimerané striedanie nálad, nevypočítateľné správanie, výbuchy zlosti, agresivita (Levčíková et al., 2013).

**CENTRUM PEDAGOGICKO – PSYCHOLOGICKÉHO
PORADENSTVA A PREVENCIE**
Mierová 1, 934 01 Levice IČO: 42121396

Poruchy správania, pri ktorých jednotlivec nerešpektuje spoločenské ú právne normy alebo ak prichádza k ich aktívnemu a závažnému porušovaniu, majú už disociálny, resp. asociálny až antisociálny charakter. Podľa MKCH – 10 sem patrí agresívne správanie, terorizovanie, záškoláctvo, neposlušnosť, výbuchy zlosti, túlanie, úteky z domu, krádeže, poškodzovanie majetku, podpaľáčstvo a pod., pokiaľ tieto prejavy majú charakter opakovaného, pretrvávajúceho disociálneho / asociálneho / antisociálneho správania. Môžeme tu hovoriť aj o delikventnom správaní, kedy sa porušujú právne normy, ale jednotlivec nie je ešte celkom právne zodpovedný. Významnú úlohu tu zohrávajú aj nasledovné činitele: neúplná alebo rozvrátená rodina, nedostatok pozitívnych vzorov alebo prítomnosť negatívnych vzorov, ale aj priama výchova k osvojeniu si nevhodného hodnotového systému a nežiaducich modelov správania. Nemenej dôležité sú aj dedičné dispozície, rôzne poškodenia mozgu, neurózy a pod. (Levčíková et al., 2013).

Pomôcka pri diagnostikovaní poruchového správania:

Deti s poruchami správania majú určité odlišnosti v emocionálnom prežívaní, tiež v spôsobe uvažovania a hodnotenia rôznych situácií, a tiež motivácii, ktorá ich vedie k opakovaniu poruchového správania. Preto tu bližšie popíšeme všetky **tri oblasti**:

1. **Oblasť emocionálneho prežívania** – nežiaduce správanie veľmi často vyplýva z odlišného citového prežívania dieťaťa, väčšinou zo sklonu k negatívnemu emocionálnemu ladeniu. Tieto deti bývajú väčšinou vnútorne napäté, s pocitmi nepohody a celkove majú vyššiu dráždivosť. Často im chýbajú pozitívne citové zážitky, a naopak, citová chladnosť alebo hostilita bývajú u nich negatívnym zážitkom. Deti s poruchami správania majú tiež zníženú toleranciu voči záťaži, nie sú schopní odložiť vlastné uspokojenie alebo sa ho vzdať, tiež majú aj znížené sebaovládanie a bývajú impulzívni. Tieto deti nevedia mnohokrát odhadnúť následky svojho správania a často sa potom dostávajú do pozície odmietaného a negatívne hodnoteného jedinca, čím sa stále zvyšuje ich miera zaťaženia nepriateľnými podnetmi a s tým súvisiace riziko neprimeraného správania.
2. **Oblasť uvažovania, resp. oblasť kognitívnych funkcií** – narušené správanie mnohokrát vyplýva aj z odlišného spôsobu uvažovania, resp. hodnotenia situácie a interpretácie reakcií od iných ľudí. Tieto deti majú zníženú schopnosť adekvátne spracovať rôzne informácie, a tým pádom aj plánovať a regulovať svoje správanie. Niekedy ide až o narušenie kognitívnej orientácie vo svete, najmä v jeho sociálnej oblasti. Tieto deti nie sú schopné rozpoznať určité sociálne signály od ľudí, ktorí s nimi hovoria, tiež dobre nechápu väčšine bežných sociálnych situácií, preto na ne aj neprimerane reagujú. Môže tu ísť nielen o biologickú dispozíciu, ale napr. aj o neprimeranú, resp. negatívnu skúsenosť, ktorá sa im už opakovane potvrdila, a tak sa tieto deti postupne naučia, že musia svoje potreby presadzovať násilím, v opačnom prípade nič nezískajú. Častým problémom u týchto detí je aj ich neschopnosť poučiť sa zo svojej skúsenosti, t. z. necitlivosť k ich spätnej väzbe, napr. od rodičov, učiteľov a pod. ďalším problémom u týchto detí je aj ich narušené sebahodnotenie, ktoré je buď vysoko nad alebo vysoko pod priemerom. Ide tu buď o prevahu pocitov nadradenosti a oprávnenosti bez ohľadu získavať na prostriedky rôzne výhody alebo o nízke sebahodnotenie spojené s pocitmi menejcennosti, čo môže byť u týchto detí obrannou reakciou a snahou kompenzovať svoje problémy.
3. **Oblasť motivácia nežiaduceho správania** – všetko, čo v živote robíme, má nejaký dôvod, motív a zväčša slúži aj na uspokojenie niektorej potreby. Pri sociálnom správaní ide o uspokojovanie týchto potrieb:
 - **Potreba stimulácie** – teda potreba potrebného vzrušenia, ktoré môže byť uspokojovaná takým správaním, ktoré sa vymyká normálnemu správaniu. Týka sa to najmä vekovo mladších detí, ktoré to robia väčšinou z nudy a z toho, že nevedia, ako sa už ďalej majú spolu baviť a chcú zažiť nejaké vzrušenie či zábavu.

**CENTRUM PEDAGOGICKO – PSYCHOLOGICKÉHO
PORADENSTVA A PREVENCIE**
Mierová 1, 934 01 Levice IČO: 42121396

- **Potreba citovej istoty a bezpečia** – môže byť uspokojovaná aj náhradným spôsobom, a to napr. vtedy, keď chce dieťa upútať na seba pozornosť aj tak, že sa začne viazať na nevhodnú autoritu (zlý vzorec správania), ktorá mu slúži ako náhrada k citovému zakotveniu v rodine. Dieťa je vtedy napr. v partii svojich rovesníkov akceptované a partia sa stáva pre neho zázemím, ktoré nikde inde nemá a časom prijíma aj hodnoty a normy tejto partie, do ktorej časom vrástlo.
- **Potreba seberealizácie** – tieto deti chcú zažiť pocit uznania a ocenenia, avšak niekde inde ako vo vlastnej rodine a to ich vedie k seberealizácii nežiaducim smerom. Mnoho z toho, čo dieťa začína robiť, býva hodnotené aj skupinou, do ktorej patrí, taktiež si v nej postupom času získava aj určitú prestíž, a tým si aj potvrdzuje svoju vlastnú hodnotu, pričom takého správania môže byť v spoločnosti vnímané aj ako asociálne, resp. delikventné.
- **Potreba úniku z aktuálne ťažkej a ohrozujúcej situácie** – ide to o isté „volanie o pomoc“, pričom tu ide o nevedomený mechanizmus, aj keď sa dieťa správa tak, ako sa správa, ako keby vedelo, že mu takého správania nijako nepomôže.
- **Potreba získať žiaduce materiálne prostriedky** – motívom najmä majetkovej trestnej činnosti je potreba vlastniť to, čo by určitým spôsobom potvrdzovalo sociálnu prestíž dieťaťa v partii alebo by mu umožňovalo žiť požadovaným štýlom života, akým žijú aj členovia jeho skupiny. (Vágnerová, 2008).

Ako pomôcť deťom s poruchami správania?

- **pri difícilitách v správaní:**

- potrebná je presná diagnostika a odlišenie od ostatných porúch v správaní
- zo strany učiteľa je potrebný zvýšený individuálny prístup k takémuto dieťaťu v škole
- v ťažších prípadoch je vhodná aj pomoc ďalších odborníkov a spolupráca s nimi (psychológ, špeciálny alebo liečebný pedagóg, príp. výchovný poradca na škole)
- potrebná je spolupráca s rodičmi a pravidelné informovanie o zmenách v správaní, o eliminácii nežiaducich faktorov, o zmene rodinného prostredia a pod.

- **pri poruchách disociálneho (asociálneho, antisociálneho) charakteru:**

- pokiaľ sa tieto poruchy objavia v skoršom veku, prognóza vývinu je tu zväčša horšia, ťažšia je aj liečba týchto porúch
- dôležitá je tu spolupráca s rodičmi, a tiež s ďalšími odborníkmi (psychológ, liečebný a špeciálny pedagóg, výchovný poradca a koordinátor prevencie na škole, sociálny pedagóg, príp. pedopsychiater alebo aj detský neurológ)
- najdôležitejšie je odborné vyšetrenie a stanovenie presnej diagnózy, až potom môže nastať liečba
- odborné intervencie sú zamerané najmä na zmenu rodinného prostredia, na snahu vo väčšej miere zapojiť rodičov do výchovy ich dieťaťa a usmerňovať ich k správnym výchovným postupom, v niektorých prípadoch je vhodná aj pomoc sociálno-právnej kurately
- v prípade takýchto ťažkostí v správaní je vhodné obrátiť sa aj na CPPPpP, kde sa realizuje individuálna aj skupinová práca s takýmito deťmi

Použitá literatúra:

- Levčíková, M. et al. (2013). *Žiak s poruchami správania v základnej a strednej škole: Metodicko-informatívny materiál*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.
- Vágnerová, M. (2008). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.

Spracovala: Mgr. Romana Paulovičová, CPPPpP Levice